

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรเคมีไปเป็นเกษตรอินทรีย์เพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรบ้านป่าไผ่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรของเกษตรกรชุมชนบ้านป่าไผ่ เพื่อศึกษาเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรดั้งเดิมเป็นระบบเกษตรเคมีและเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ และเพื่อศึกษาผลที่ได้รับจากการเกษตรอินทรีย์ต่อเศรษฐกิจ สังคมและพื้นตัวของสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ผู้สูงอายุ และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ การร่วมทำบุญในโอกาสต่างๆ ภายในชุมชน ในแต่ละครั้งที่เข้าไปในชุมชนผู้วิจัยจะจดบันทึกประจำวัน และทำการเก็บภาพกิจกรรมของชุมชน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลมาประกอบผลการศึกษาในครั้งนี้ ในการเสนอรายงานผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ ตีความ และวิเคราะห์ นำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 การปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของเกษตรกรชุมชนบ้านป่าไผ่

จากการวิจัยการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของเกษตรกรชุมชนบ้านป่าไผ่ ผลการศึกษาสามารถแบ่งระบบการเกษตรของชุมชนบ้านป่าไผ่ออกได้เป็น 3 ช่วงดังนี้

1) ช่วงระบบเกษตรดั้งเดิม พ.ศ. 2469-2499

ระบบการเกษตรในช่วงนี้เป็นการเน้นผลิตเพื่อการยังชีพ ใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์เป็นหลักในการผลิต มีการปลูกข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักอาศัยน้ำฝนและการจัดการในระบบเหมืองฝาย ปัจจัยในการผลิตอาหาร วัสดุ อุปกรณ์ในท้องถิ่นที่สามารถหาได้ง่ายและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การดำรงชีพมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชุมชนมีความสุข

2) ช่วงระบบเกษตรเคมี พ.ศ.2500-2543

เป็นช่วงที่ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยได้รับเอาแนวคิดเกษตรแผนใหม่มาใช้ในประเทศ ส่งผลให้เกษตรกรบ้านป่าไผ่เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรจากดั้งเดิมเพื่อยังชีพสู่ระบบเกษตรเคมีเพื่อการส่งออก ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งปัจจัยการผลิตที่ทันสมัยจากภายนอกเข้ามาช่วย เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง รถไถ เครื่องท่อนแรง มีการลงทุนสูง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เกษตรกรเกิดภาวะหนี้สิน สูญเสียระบบคุณค่าประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาถูกทำลาย

3) ช่วงระบบเกษตรอินทรีย์ พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน

จากผลกระทบโดยตรงของระบบเกษตรเคมีได้มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเห็นแนวทางว่าระบบเกษตรอินทรีย์เป็นหนทางออกที่จะสามารถหันกลับมาพึ่งตนเองได้ เกษตรกรหันมาพึ่งปัจจัยการผลิตที่มีในท้องถิ่น มีการปรับปรุงบำรุงดิน ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกษตรกรป่าไผ่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สามารถกลับฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งจากผลของระบบเกษตรอินทรีย์

5.1.2 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรดั้งเดิมเป็นระบบเกษตรเคมีและเป็นระบบเกษตรอินทรีย์

1) เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรดั้งเดิมเป็นระบบเกษตรเคมี

เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) ความต้องการเพิ่มรายได้ 2) แรงจูงใจด้านตลาด เงื่อนไขด้านสังคม ได้แก่ 1) กระแสของระบบเกษตรแผนใหม่ 2) การส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ 3) ปรับเปลี่ยนตามเพื่อนบ้าน

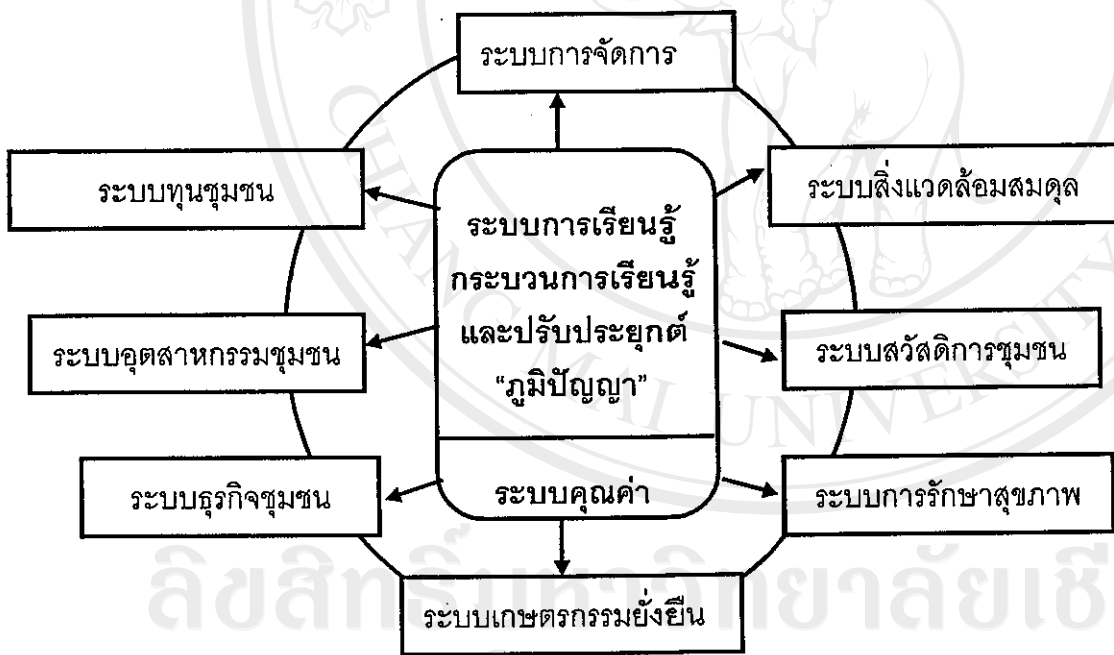
2) เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเคมีเป็นระบบเกษตรอินทรีย์

เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) ต้นทุนการผลิตสูง 2) รายได้ไม่แน่นอน 3) ตลาดที่ผูกขาด 4) ภาวะหนี้สิน เงื่อนไขด้านสังคม ได้แก่ 1) การพัฒนาตามกระแสนโยบายของรัฐ 2) ภาวะผู้นำชุมชน 3) ปัญหาด้านสุขภาพคนในชุมชน 4) ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน 5) สภาพของการรับรู้และการยอมรับ 6) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาดินเสื่อมโทรม

5.1.3 ผลที่ได้รับจากการทำเกษตรอินทรีย์ต่อเศรษฐกิจ สังคมและการฟื้นตัวของสิ่งแวดล้อม

ผลด้านเศรษฐกิจ 1) ลดต้นทุนการผลิต 2) รายได้สม่ำเสมอ 3) ตลาดที่แน่นอน 4) เกิดธุรกิจขนาดเล็กในชุมชน ส่วนผลด้านสังคม สามารถแยกได้ดังนี้คือ 1) เกิดระบบการเรียนรู้ 2) เกิดระบบคุณค่า 3) สุขภาพคนในชุมชนเริ่มดีขึ้น 4) มีอิสระในตัวเอง 5) เกิดเครือข่ายระหว่างชุมชนและด้านสิ่งแวดล้อม เกิดผลประโยชน์ดังนี้คือ 1) สภาพดินดีขึ้น 2) เกิดตัวห้ำตัวเบียนเพิ่มขึ้น 3) เกิดความหลากหลายของพืชที่ปลูกในพื้นที่ 4) สภาพอากาศของชุมชนเริ่มดีขึ้น

สิ่งที่ผู้วิจัยได้พบความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งของบ้านป่าไผ่ และเป็นสาเหตุให้บุคคลหน่วยงานต่างๆ เข้าไปศึกษาดูงานหาความรู้ภายในชุมชนบ้านป่าไผ่อยู่เสมอ ผู้วิจัยพอจะสรุปเป็นระบบต่างๆ ในชุมชนได้ดังนี้คือ

แผนภูมิที่ 11 ระบบการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง

5.1.4 สรุปการเรียนรู้จากแผนภูมิ

ระบบการเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้จากธรรมชาติ ชุมชน ปัญหา วิธีแก้ไข สู่การเรียนรู้ การพึ่งตนเองในที่สุด โดยการประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาของตนเอง ระบบคุณค่า มีการให้ความเคารพระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ โดยใช้หลักความเสมอภาคอยู่ภายใต้ความอาวุโสของผู้สูงอายุ ระบบสิ่งแวดล้อมสมดุล มีการรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม โดยให้ธรรมชาติควบคุมความสมดุล ระบบสวัสดิการชุมชน มีการสนับสนุนด้านการเงิน และการรักษาสุขภาพแก่ผู้พิการ บุคคลที่ทำความดีและมีสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ ระบบเกษตรยั่งยืน มีการผลิตทางการเกษตรที่มีความยั่งยืนต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ระบบเกษตรผสมผสาน ระบบเกษตรอินทรีย์ ระบบธุรกิจชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อผลิตสินค้าภายในกลุ่มตามความถนัดของแต่ละคน เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มสมุนไพร กลุ่มปุ๋ยน้ำอินทรีย์และชีวภาพ เพื่อจำหน่ายในชุมชนและบุคลากรภายนอก ระบบอุตสาหกรรมชุมชน มีการรวมกลุ่มจัดตั้งโรงงานดองกระเทียมเพื่อจำหน่ายในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง ระบบทุนชุมชน หมู่บ้านจะมีการเข้าเป็นสมาชิกจัดตั้งกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เพื่อใช้หมุนเวียนจัดทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ระบบการรักษาสุขภาพ โดยมีหมอมือเมืองใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสุขภาพ ทั้งเด็ก และผู้สูงอายุขึ้น มีกิจกรรมในการออกกำลังกายทุกวัน ระบบการจัดการ ชุมชนบ้านป่าไผ่มีระบบการจัดการที่ดี โดยมีการช่วยกันวางแผนงานร่วมกัน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ มีผู้รับผิดชอบงานต่างๆ อย่างชัดเจน และเป็นธรรม ทำให้การบริหารจัดการเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้การบริหารของผู้ใหญ่บ้าน

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของเกษตรกรชุมชนบ้านป่าไผ่ ผลการวิจัยมีประเด็นที่น่าสนใจคือ กระบวนการในการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของชุมชนบ้านป่าไผ่จะมีทั้งเงื่อนไขภายในชุมชนและเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน เงื่อนไขภายในชุมชนได้แก่ ระบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน ส่วนเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การพัฒนาตามกระแสของนโยบายของรัฐและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ชอป เข้มกลัด (2533) ที่กล่าวว่าความแตกต่างของโครงสร้างในชุมชนขึ้นอยู่กับระดับนโยบายของการพัฒนาของภาครัฐ ที่ใช้เป็นเครื่องชี้วัดในการพัฒนา และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยภายในคือ ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และ

ปัจจัยภายนอกคือ การติดต่อระหว่างชุมชนกับสังคมเมือง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญสุดา สอนบุญ (2539) ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตแบบเกษตร ทางเลือกของเกษตรกรในชนบท พบว่าเดิมชุมชนมีการผลิตระบบเน้นเพื่อการยังชีพ ผลผลิตที่ได้ พอกอยู่พอกิน ต่อมาชุมชนเริ่มเข้าสู่การผลิตเพื่อขายและเปลี่ยนเป็นระบบเกษตรแผนใหม่ ที่ใช้ เทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาช่วยในการผลิตมีการลงทุนเพิ่มมากขึ้น กลับมีผลเสียต่อสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม สิ่งดังกล่าวเหล่านี้เป็นสาเหตุหลักต้นที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของ เกษตรกร

การแพร่กระจายของแนวคิดเกษตรทางเลือกว่าเป็นระบบการผลิตที่ทำให้ชีวิตมีความ ปลอดภัยจากสารพิษ ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารในครัวเรือน เป็นระบบที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีของ ครอบครัวและชุมชน ช่วยลดปัญหาหนี้สิน ลดความโลภ ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยของ เพ็ญสุดา สอนบุญ (2539) ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ ระบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือก มีอยู่ 2 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ดินขาด ความอุดมสมบูรณ์ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ 2) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ กระแส การพัฒนาหลักของประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในครั้งนี้

ส่วนเงื่อนไขในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรของชุมชนป่าไผ่ ในงานวิจัยครั้งนี้พบว่า มีทั้ง เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ เงื่อนไขทางสังคม และเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้เพิ่มจากงานของ วิจิต ถิ่นวัฒนากุล (2535) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกที่พบปัญหาที่เป็นสาเหตุให้เกิด การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรมีเพียงปัจจัยด้านระบบนิเวศ และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สิ่ง ที่งานวิจัยในครั้งนี้ได้ค้นพบเงื่อนไขที่เป็นสาเหตุในการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของชุมชนเพิ่ม จากงานของ วิจิต ถิ่นวัฒนากุล (2535) ก็คือ เงื่อนไขทางสังคม ที่เป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการ หนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรของชุมชนบ้านป่าไผ่ขึ้น

ในส่วนของผลที่ได้รับจากระบบเกษตรอินทรีย์ การวิจัยในครั้งนี้ได้ค้นพบผลที่ได้รับจาก ระบบเกษตรอินทรีย์ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และการฟื้นฟูตัวของสิ่งแวดล้อม ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญสุดา สอนบุญ (2539) ได้ศึกษาการผลิตแบบเกษตรทางเลือก ของเกษตรกรในชนบท พบว่าเป็นระบบที่มีความปลอดภัยจากสารพิษ มีความมั่นคงในเรื่องของ รายได้ ลดค่าใช้จ่าย ลดปัญหาหนี้สิน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวและชุมชน ไม่ทำลาย

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2536) ที่ได้กล่าวถึงการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ที่มีผลที่ดีต่อเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม คือ

- 1) เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข
- 2) ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดความสมดุล
- 3) เศรษฐกิจมีเสถียรภาพ
- 4) สังคมประเทศชาติมีความมั่นคง

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรเคมีไปเป็นเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรบ้านป่าไผ่ ทำให้ผู้วิจัยได้รับรู้ถึงต้นเหตุของปัญหา และแนวทางออกของเกษตรกรที่จะนำไปสู่การทำเกษตรที่สามารถพึ่งตนเองได้ ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาเกษตรของภาครัฐ

1. การพัฒนาทางการเกษตรให้ยั่งยืนจะเกิดผลจะต้องเริ่มต้นที่แนวคิดของเกษตรกรก่อน ต้องลดความอยากร่ำรวย ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ สมถะ อีสุระ ไม่เป็นทาสของอบายมุข มีคุณธรรมเพราะเกษตรกรอย่างนี้จะสามารถตัดสินใจการผลิตของตนเองให้มีความสอดคล้องเหมาะสม กลบเกลื่อนกับธรรมชาติ เกิดความสมบูรณ์ พอดีเน้นการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว เหลือกินจึงจำหน่ายแลกเปลี่ยนและแบ่งปันกัน

2. การพัฒนาการเกษตรของรัฐบาล ควรเน้นที่ตัวเกษตรกร เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนา ไม่ใช่เน้นที่ผลผลิต เพราะตัวเกษตรกรได้รับการพัฒนาคุณภาพแล้ว ผลผลิตจะพัฒนาจนเกิดคุณภาพที่สอดคล้องเหมาะสมกับภูมิปัญญา แนวคิด จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

3. รัฐบาลควรส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้วัสดุในฟาร์มของเกษตรกรเองให้เกิดประโยชน์โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก และรัฐเองควรลดการนำเข้าของปัจจัยการผลิตจากต่างชาติและบริษัทข้ามชาติ หันมาผลิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติ

4. รัฐควรดำเนินการให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนระบบสหกรณ์ ระบบกองทุนหมุนเวียน การประกันราคาสินค้าทางการเกษตร การสร้างกลุ่มออมทรัพย์ โดยการบริหารจัดการของกลุ่มเกษตรกรเองเพื่อให้เกิดการจัดการบริหารกันเองในชุมชน

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน

1. ควรมีการศึกษาถึงความเป็นมา ประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ของชุมชนให้ลึกซึ้ง ก่อนที่จะนำเอาสิ่งต่างๆ เข้าไปสนับสนุนเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกันทั้งสอง ฝ่าย

2. ควรสนับสนุนให้เกษตรกรแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรีและควรเคารพต่อ ระบบความคิดของชุมชน พยายามสร้างผู้นำกลุ่มเพื่อเป็นแกนประสานเชื่อมโยงให้การ ดำเนินงานเป็นไปได้อย่างขึ้น

3. หน่วยงานต่างๆ ควรมีการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อจะ ได้เกิดความสนิทสนม สามารถที่จะแลกเปลี่ยนความคิดปรึกษาหารือกันได้อย่างเป็นธรรมชาติ

4. เมื่อมีการเข้าไปสนับสนุนแล้ว หลังจากกลุ่มเกษตรกรสามารถที่จะ ดำเนินการเองได้ในชุมชน ก็ควรจะให้เกษตรกรดำเนินการเอง ส่วนหน่วยงานต่างๆ ควรเป็น เสมือน พี่เลี้ยง คอยให้คำปรึกษาคอยประสานงานอยู่ภายนอก ควรให้ความเคารพต่อ ความคิดและสิทธิของการดำรงชีพของชุมชน

5. ควรที่จะพูดภาษาง่ายๆ แบบชาวบ้าน ควรประยุกต์ภาษาทางวิชาการให้ เป็นภาษาท้องถิ่นที่เกษตรกรสามารถเข้าใจได้ง่ายเพื่อที่จะเชื่อมประสานหลักการทางวิชาการให้ เข้ากับบริบทของชุมชน

6. ควรมีแผนงานหรือนโยบายที่จะพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นแผนในระยะ ยาว ให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการวางแผนทุกขั้นตอน ควรนำแผนงานนั้นมาทำให้เกิดผลอย่าง เป็นรูปธรรม และหน่วยงานต่างๆ ที่สังกัดกรมเดียวกัน มีหน้าที่เหมือนกันไม่ควรทำงานที่ซ้ำซ้อน กัน จะทำให้เกษตรกรเกิดความสับสนในสายงาน

5.3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัย

1. ควรมีการวิจัย ติดตามผล เชื่อมโยง ถึงความยั่งยืนของกรณีศึกษาเหล่านี้ รวมทั้งพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำมาเป็นบทวิเคราะห์ให้เห็นผลเป็นภาพรวมของการหันมาพึ่งตนเองของ เกษตรกรอย่างแท้จริง